

ПРИНЦИПИ МОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У ПРОТЕСТАНТИЗМІ

©2022 ЧАПЛИНСЬКИЙ В. Г.

УДК 286.15
JEL Classification: Z10

Чаплинський В. Г.

Принципи моральної економіки у протестантизмі

У суспільстві завжди живуть установки світоглядного характеру. У світогляді людей ми знаходимо культурні особливості різних народів, що, своєю чергою, має відношення до розвитку матеріальної історії, а також виникнення та організації тих чи інших способів суспільного виробництва. Переконання, у яких виражений основний сенс життєвих цінностей, впливають на громадську організацію господарської діяльності людини. Культурні засади формують поведінку людей у суспільстві, а тому завжди несуть моральні норми, тобто моральні підстави, що становлять здійснення моральних принципів у конкретних формах поведінки людей. Моральні принципи не обмежуються сферою індивідуальної свідомості, вони пронизують суспільство й організують суспільне життя. Якщо звернутися до ролі етичних засад господарської діяльності суспільства, то ми дійдемо ведення цієї діяльності, пов'язану з культурними традиціями, світоглядними установками, взагалі зі світом мотивацій та цінностей. Моральність – це Альфа та Омега суспільно корисної економіки. Моральність визначає світогляд. Світогляд, своєю чергою, формує концепцію суспільства, у якій кристалізується культура та її складова – правова культура, зокрема економічна. Свої надії в економічному житті християни поклали на застосування моральних засад, сформувавши принципи моральної економіки. Християнський ідеал народно-го господарства ґрунтується на справедливості. Християни оцінюють господарські відносини за критерієм служіння людям. Тому економіка сприймається як явище духовного життя, як духовна творчість, що дають місце свободі особистості. Тут необхідне осмислення ідей, завдань, цінностей та традицій економічної діяльності з погляду християнства.

Ключові слова: моральна економіка, моральні принципи, християни, світогляд.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-143-148>

Бібл.: 11.

Чаплинський Володимир Григорович – доктор служіння, викладач кафедри богослов'я, Київська вища богословська академія (вул. Мічурина, 64, Київ, 01014, Україна)

E-mail: v.chaplinsky57@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6569-6964>

UDC 286.15
JEL Classification: Z10

Chaplinsky V. H. Principles of Moral Economy in Protestantism

Attitudes of a worldview character always live in society. In the worldview of individual persons, we find the cultural characteristics of different peoples, which, in turn, is related to the development of material history, as well as the emergence and organization of certain methods of social production. Beliefs in which the basic meaning of life values is expressed affect the public organization of human economic activity. Cultural foundations shape the behavior of humans in society, and therefore always carry moral norms, that is, moral grounds that constitute the implementation of moral principles in specific forms of human behavior. Moral principles are not limited to the sphere of individual consciousness, they permeate society and organize social life. If we turn to the role of ethical principles of the economic activity of society, then we will get to conduct of this activity related to cultural traditions, ideological attitudes, with the world of motivations and values in general. Morality is the Alpha and Omega of a socially useful economy. Morality determines the worldview. The worldview, in turn, forms the conception of society, in which culture and its component – legal culture, in particular economic culture, crystallizes. Christians pinned their hopes in economic life on the application of moral principles, thus forming the bases of a moral economy. The Christian ideal of the national economy is based on justice. Christians evaluate economic relations by the criterion of service to people. Therefore, the economy is perceived as a phenomenon of spiritual life, as spiritual creativity, providing space place to individual freedom. Here it is necessary to comprehend the ideas, objectives, values and traditions of economic activity from the point of view of Christianity.

Keywords: moral economy, moral principles, Christians, worldview.

Bibl.: 11.

Chaplinsky Volodymyr H. – Doctor of Ministry, Lecturer, Department of Theology, Kyiv Higher Theological Academy (64 Michurina Str., Kyiv, 01014, Ukraine)

E-mail: v.chaplinsky57@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6569-6964>

Вступ. Релігійні ідеали в економіці зберігають свою значущість як рушійну силу розвитку суспільства. Релігійна етика праці є чинником в розвитку історії, коли виробляються цілі пласти нових культурних елементів, відбуваються зрушення, зокрема у національному характері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі [6] автор аналізує категорії відсотка та принципи соціальної справедливості та економічної доцільності. Він звертається до аспектів походження відсотка як економічної категорії.

Лемещенко П. С. та Голубев К. І. у своїй статті аналізують розвиток економіки у XXI столітті й особливості утворення постсекулярного суспільства [8].

Автори аналізують ставлення до праці, яка закладена в протестантській етиці. У роботі М. Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму» розглядається зміна ставлення до праці, що виникла з розвитком капіталізму. М. Вебер зазначає, що протестантизм формує процес праці як служіння Богу [11].

Нині економічні відносини є одними з основних культурних особливостей сучасної людини. Базові економічні цінності формують стереотипи людської поведінки. Сукупність економічних цінностей відображає мотивації людей [1].

Мета статті – вивчити вплив протестантизму на зміни у формах господарювання в Україні.

Результати. Під економічними відносинами розуміється особлива сфера людської взаємодії, пов'язана з виготовленням і купівлею-продажем того, що вважається товаром. Нині економічні відносини – одна з основних ознак сучасного людства. Вони є методом осмислення реальності. Види праці можуть впливати на людину або ушляхетнювати, або робити грубою її сутність. Багатство саме собою є духовно нейтральним. Воно, швидше за все, призводить до негативних, аніж позитивних духовних наслідків. Багатство у позитивному сенсі має потенціал виробляти корисний людям матеріальний продукт.

Процес формування національного характеру – це цікаве явище. Сформовані ідеї в суспільстві впливають на свідомість людей. У житті будь-якого народу настає момент, коли він починає осмислювати себе як культурне ціле. Представники національної культури, сприйнявши необхідність будувати своє життя відповідно до божественних законів, виробляють у собі відповідні риси характеру та вводять у культуру нові норми й ідеали.

Базові економічні цінності формують стереотипи економічної поведінки. Сукупність економічних цінностей, що реалізуються через тенденції розвитку економіки та суспільства, відображає мотиви діяльності людей. Цінності утворюють свого роду соціальні фільтри. Взаємозв'язок між сформованими системами соціально-економічних цінностей та розвитком економіки очевидний.

Морально-етичний аспект поведінки християнина, мотивація його вчинків залежать від рівня його духовного розвитку.

Християнство проповідує необхідність дотримання моральних принципів. Вони виражаються у сукупності тих правил і норм, які визначають людські стосунки. Зазначимо, що між мораллю та правом існують певні відмінності. Релігійні закони можуть відповідати існуючим у суспіль-

стві нормам моралі. Необхідно, щоб система ідей організації соціальної взаємодії людей відповідала християнським моральним принципам.

Суспільний лад має бути розглянутий насамперед з боку моральних цінностей та визначений світоглядним та етичним обґрунтуванням господарювання.

Сучасний економічний прогрес з моральними принципами може перетворити все людське суспільство. Всі економічні проблеми буде вирішено завдяки моральному прогресу людства. Прогрес людства визначається розвитком його моральних якостей, а не лише завдяки матеріальному добробуту.

Більшість історії економіки – це історія релігійного господарювання. Будь-які стародавні та середньовічні види господарств, як-от: селянська громада, селянське індивідуальне господарство, феодалне господарство поміщиків, артіль ремісників – є різновидом релігійного господарювання [7].

Всі ці типи господарств, незалежно від їхнього розташування, народності, історичного періоду, виходять із визнання існування Вищого власника. Кінцевою метою господарювання є релігійне служіння.

Некомерційні протестантські організації можуть здійснювати підприємницьку діяльність. Принциповою відмінністю некомерційної організації є те, що вона не може мати вилучення прибутку як мету. Продуктом некомерційних організацій має бути соціальний продукт, який не призначений для отримання прибутку і є частиною суспільного блага.

Некомерційні протестантські організації можуть створюватися задля досягнення соціальних, природоохоронних, благодійних, культурних, освітніх і управлінських цілей, охорони здоров'я громадян, розвитку фізичної культури та спорту, задоволення духовних потреб громадян, а також в інших цілях, спрямованих на досягнення суспільних благ.

Відповідно, в основі оцінки ефективності некомерційних протестантських організацій має бути не економічний прибуток, а ступінь досягнення зазначених соціальних цілей. Некомерційні протестантські організації здатні надати допомогу в організації основних прав людини: право на життя, на освіту та користування культурними цінностями, на охорону здоров'я, на соціальне забезпечення тощо.

Релігійне господарство реалізує у своїй повсякденній практиці принципи економіки, у тому числі і ділової етики. Найважливіший принцип етики – чесна праця. Головні економічні принципи релігійних господарств – це обов'язковість праці всіх членів, колективність праці, відмова від розкоші, чесна праця, благодійність, моральність економіки, відмова від економіки насильства і конкуренції, відмова від надмірностей, заперечення лихварства.

Релігія як соціальний інститут істотно впливає на формування структури суспільства, його образ, ідентичність. У результаті формує новий пристрій з іншими пріоритетами. Процес секуляризації християнства супроводжується нестійкою соціодинамікою, сприяє виникненню криз.

Господарська діяльність – це сукупність душевних якостей та функцій, що супроводжують господарювання.

Це прояв інтелекту та рис характеру людини, що відкриваються у господарських прагненнях.

Обов'язок праці є невід'ємною особливістю в християнстві. Він має бути якісним, інтенсивним, не суперечити моральності, поєднуватися з розумовою та духовною працею.

Праця як мотив діяльності людини – це мотив, у якому безперервно злиті воедино матеріальні та духовні засади. Для людини праця – насамперед потреба виживання. Суспільно корисний характер праці робить її духовною потребою людини. Це завжди потреба забезпечення людини гідного існування. Трудова діяльність пов'язує індивіда з іншими людьми, зовнішнім світом. Праця об'єднує людей у соціальні спільноти [9].

У господарській діяльності потрібне правильне використання результатів професійної діяльності. Праця тут бачиться як джерело життєвих благ і як визначальний генезис суспільних відносин.

Розвиток товарно-грошових відносин веде до розкладання релігійно-общинного господарства. Це неминуче, оскільки розвинений ринок характеризується рисами, діаметрально протилежними релігійній економіці.

Тотожність інтересів індивідів у ринковій економіці існує лише остільки, оскільки вона забезпечує вигоду кожному з них окремо. У суспільстві присутні конфлікти інтересів, пов'язані зі ставленням людей до розподілу вироблених благ чи прибутків, у яких переслідують егоїстичні цілі.

Поступальне та цілеспрямоване витіснення релігії із соціальної структури сучасного суспільства руйнує його культурно-цивілізаційну ідентичність. Якщо релігія втратить вплив на соціальне життя, вона перестане впливати на життя загалом.

Національне господарство руйнується без ефективних заходів соціального захисту. Працівник, який не має перспектив на гідну пенсію, позбавлений доступу до освіти, медичного обслуговування, соціального страхування, не матиме задоволення від своєї трудової діяльності.

Впевненість людини у майбутньому створює передумови для професійного зростання, дозволяє вибудовувати довгострокову стратегію розвитку підприємства.

В економіці сучасного капіталізму корпорації стали основною формою виробництва. У них відбувається узагальнення індивідуальної приватної власності. Корпорації дотримуються трудового законодавства. Крім того, вони добровільно вживають додаткових заходів для підвищення якості життя працівників та їх сімей, а також місцевої спільноти та суспільства в цілому.

На державі лежить відповідальність за збереження життя, здоров'я, почуття гідності людей похилого віку, інвалідів, знедолених дітей. Прагнення до успіху за будь-яку ціну, зневага до життя і здоров'я іншого – приступне і порочне.

Політична влада та влада економічна мають бути розділені. Участь бізнесу в політиці, його вплив на громадську думку має бути відкритим. Відстоювання бізнесом своїх інтересів перед владою має бути законним і відкритим для громадського контролю.

Визначаючи розміри винагороди за працю і тієї частки прибутку, що витрачається на зарплату, має керуватися

принципом справедливості. Держава, що існує на кошти народу, має пропорційно визначити свою частку в суспільному багатстві. Стан економіки безпосередньо залежить від духовного, морального стану особистості.

Сучасна економічна теорія дійшла висновку, що ефективний розподіл благ відбувається на ринку досконалої конкуренції. На ринку досконалої конкуренції всі суб'єкти є цінодержувачами. Цей аспект дає підстави вважати ціну такого ринку справедливою.

У другій половині ХХ століття ставлення до праці почало змінюватися. Маса трудящих розвинених країн опинилися поза виробничими процесами. У цьому власник капіталу сам не бере участі у виробництві. Він наймає управлінський персонал. Хоча зберігаються сектори економіки, в яких праця представлена як добровільна, цінність якої визнається сторонами [3].

У суспільстві цінна й не так сама праця, скільки прибуток від неї. Людину поважають тепер не за її працю, а за розмір отримуваної матеріальної винагороди.

Тепер людину слід поважати за вміння заробляти, а не за саму працю. Люди вважають, що праця має приносити лише гроші. Однак насправді гроші вирішують не все. Однією з основних моральних цінностей праці є повноцінно оплачена праця.

Будь-яка людина повинна мати рівні права щодо системи рівних прав основних свобод. Порушення цих принципів веде, зокрема, до інфляції і є явищем, яке породжується перевищенням вимог до отримання доходу.

Інфляцію слід розглядати не тільки як результат порушення балансу між сукупним попитом і пропозицією, а і як протиріччя між соціальною справедливістю та ринковою ефективністю. Поточна ситуація, що склалася у світовій економіці, свідчить про домінування спекулятивно-фінансового капіталу, що створює реальні перепони для переходу до сталого зростання [6].

Якщо погодитися з фундаментальною роллю етичних засад людської історії, то доведеться суттєво змінити погляд на природу капіталізму. Основні життєві мотивації відбиваються у господарській поведінці людей. Характерною мотивацією суб'єкта капіталістичного господарства є отримання наживи. Особливість капіталістичної системи в тому, що установка на отримання наживи втрачає приватний характер і стає фундаментальною властивістю системи господарювання.

Прагнення отримання прибутку є домінуючим у мотивації підприємницької діяльності, бо у межах капіталістичної системи підприємство, не орієнтоване на рентабельність, не спроможне вести господарську діяльність.

Земне життя завжди пов'язане з Божественним, а отже, земне життя віруючої людини має підкорятися не земним, а вищим законам. Люди, які усвідомлюють злиденність свого духовного життя, які відмовилися від погоні за земними благами, мають право на існування (Лк. 12: 15-21).

Основним стимулом діяльності будь-якого працівника має бути не багатство, не розкіш, але прагнення моральних знань (Пр. 8:11, 19; Пр. 10:20; Пр. 30:7-9). Недовговічна будь-яка розкіш, зароблена усялякими способами експлуатації. Багатство засуджується залежно від походження.

Будь-яке чесне багатство належить Богові. Прагнення до багатства концентрує всю увагу працівника на економічному житті та відвертає від духовного.

Нагромадження багатства неминуче призводить до панування одних людей з інших. Вони створюють систему експлуатації, проти якої виступає будь-яка світова релігія.

Класики запропонували сприймати господарський світ як світ багатства. У досягненні та перетворенні форм багатства, його розподілі необхідні об'єктивні закони та закономірності, на основі яких обґрунтовуються основні тенденції економічного розвитку. Джерело багатства з погляду праці – ціна. Вона провела межу між економічною ефективністю та справедливістю.

У вартості, крім іншого, фіксувалася соціальна, економічна, правова і моральна основа взаємодії членів суспільства, значущість яких визначалася трудовою участю, а не кастово-становою диференціацією.

Оскільки віруючі за своїм становищем змушені вести економічну діяльність у світському суспільстві, то виникає потреба оцінки правильності цієї діяльності. Крім церковного устрою, існує ще й господарська економічна діяльність людей, які змушені організовувати своє життя в суспільстві, реалії якого далекі від ідеалу життя віруючої людини.

Тепер ми орієнтуємося на багату на факти гуманітарну основу економічного знання. Тут економіка – це світ господарства, пов'язаний з історико-культурними цінностями. Економіка визначається як інструментальний процес. Вона виводить людину з економічного поля, надавши їй споживчого значення. Хоча в структурі господарської діяльності ми знаходимо такі критерії, як право, держава, культура, релігія, свідомість, та її індивідуальні та суспільні форми.

Господь встановив ознаки справедливої людської діяльності та благословляє таку діяльність. Справедливий праці – справедлива відплата. Справедлива відплата – це збільшення матеріальних благ [2].

Святе Письмо засуджує лихварство. «Якщо позичиш гроші народові Моєму, бідному, що з тобою, то не будь йому, як суворий позичальник, не покладеш на нього лихви» (Вих. 22:25). У цьому випадку лихварство є гріхом проти справедливості.

У Новому Завіті можна знайти тексти, що схвалюють підприємництво. Наприклад, притча про таланти (Мт. 25:27). Проте загалом у Святому Письмі міститься значно більше висловлювань, які засуджують лихварство. Отже, християнська економічна традиція має відношення до багатства, у розумінні розумності потреб, у постійному спонуканні до безкорисливої праці заради благодійності.

Християнин не прагне накопичення приватної власності, а допомагає будь-якій людині. Тож у християнстві створилося відповідне ставлення до економічного багатства, розуміння допустимого рівня економічних потреб.

У Новому Завіті ми бачимо, що Ісус Христос був випробуваний багатством, славою і владою. В результаті Він сказав: «...не хлібом одним буде жити людина, але всяким словом, що виходить із уст Божих» (Мт. 4:3-4; Лк. 4:3-4). Ісус Христос вчить, що людина не може служити двом панам – Богові та Мамоні (багатству). (Мт. 6:24; Лк. 16:13).

Багатство може бути засобом для служіння Богові. Справжнім багатством є благодійність: нагодувати голодних, напоїти спраглих, одягнути тих, хто одягу не має, надати притулок мандрівникам, відвідати хворих і ув'язнених (Мт. 25:34-46). З пріоритету духовної цінності матеріальних благ необхідно здійснювати благодійність.

Багато соціологів пояснювали протестантську трудову етику як економічний успіх. У протестантських суспільствах досягнення матеріального достатку розглядається як критерій старанності та сумлінності трудової діяльності. Характерна риса протестантських товариств – не тільки ведення комерції як заради збільшення особистого споживання, а як заради добродесного виду діяльності. Великий вплив на духовне, суспільно-політичне та економічне життя багатьох країн надав протестантизм [4].

Сьогодні необхідно розглянути роль християнської етики праці у трансформаціях української держави та сучасних соціально-економічних та духовних процесів в Україні. Християнські конфесії зіграли в історії держави значну роль, а також у захисті національних інтересів [10].

В Україні протестантизм стимулював розвиток модернізаційних процесів, виступаючи своєрідним каналом передачі провідного досвіду західноєвропейських країн у плані нових знань і технологій, моделей суспільного устрою. Соціальна діяльність протестантських організацій та їхня господарсько-підприємницька діяльність стала помітним явищем соціально-економічного життя сучасної України.

Глобальна фінансово-економічна криза стала приводом для переосмислення змісту соціальних позицій протестантських об'єднань України. Це ставлення до суспільства і особистості, держави, освіти та виховання, устрою господарського життя.

Протестантизм в Україні не зайняв тієї ніші у суспільстві, яку він зайняв у Західній Європі у Новий час, де протестанти стали основним буржуазним суспільством. Натомість християнський протестантизм веде пошук більш ефективної моделі соціального вчення, що відповідає сучасним реаліям життя суспільства.

У процесі такого пошуку виявляються серйозні причини, що перешкоджають протестантизму помітно впливати на суспільні процеси. Серйозні негативні наслідки протестантизму стало поширення постмодернізму. Є зв'язок фінансово-економічної кризи з постмодернізмом, що проник у різні сфери духовного життя. Постмодернізм ставить себе вище добра і зла, вище істини та брехні [8].

Він не міг не надати руйнівного впливу на усталені релігійно-моральні імперативи, проголошуючи їх умовними. Постмодернізм виступає як головний принцип світоглядних моделей мов культури. Нова трудова етика взяла на озброєння кредо постмодернізму, котрого немає нічого значного, крім фінансових продуктів, створених інвестиціями людей [11].

Основними шляхами виходу з кризи є глибоке переосмислення духовно-моральних засад сучасного суспільства та активніша участь протестантів у духовному та соціально-економічному житті, розширення форм соціального служіння. Під час світової економічної кризи український протестантизм має історичний шанс зайняти важ-

лівіше місце у процесах соціально-економічної модернізації країни порівняно з попередніми етапами української історії.

Цьому сприяють такі фактори:

- укоріненість у культурно-економічному просторі України основної частини українських протестантів;
- чисельне зростання послідовників протестантських церков України;
- економічна активність у поєднанні з вираженою ідеєю соціального служіння.

Виходячи з вищесказаного можна припустити, що українські протестанти, якщо їм вдасться виробити ефективну модель внутрішньої консолідації, можуть виступити як соціально-економічна активна релігійна меншість, яка здатна прискорити розвиток країни.

Сьогодні для українського протестантизму характерна активна життєва позиція, участь у соціальних перетвореннях, успішна господарсько-підприємницька діяльність.

Криза поставила перед протестантськими організаціями безліч питань, від суто економічних до моральних. Одночасно криза виявила суттєві вади у соціальних позиціях протестантських конфесій. Вони виявляються у змісті абстрактно-повчально сформульованих соціально-економічних блоків.

Незважаючи на те, що у світських економічних колах України переважає критичне ставлення до ролі протестантизму в економічних процесах, низка вчених економістів позитивно оцінюють внесок протестантизму у подолання кризи. Причину сучасної кризи вони вбачають у пануванні фінансів над виробництвом, у переважанні віртуального світу над матеріальним. Насправді є дві глибокі причини кризи:

- деградація традиційних для протестантизму цінностей;
- ліберальна модель економіки.

Для того щоб продукти соціальної думки трансформувалися в дії, що помітно впливають на різні сфери суспільного життя, необхідна наявність цілого ряду умов. Однією з таких умов є наявність у протестантських церквах можливості реалізації духовного потенціалу.

Минулу і майбутню кризу слід оцінювати через призму Святого Письма, яке закликає не втрачати присутність духу і завжди зберігати оптимізм. Тим самим земні виміри кризи та її причин неодмінно мають бути доповнені, поглиблені біблійними виміром [5].

Необхідною умовою протидії кризовим процесам є повноцінне включення протестантів до суспільних і духовних процесів сучасної України.

Подолання кризи осмислюється в протестантизмі не тільки як зживання соціально-економічних його причин, скільки як масштабне і глибоке переосмислення духовних основ сучасного суспільства.

Для повернення до цінностей протестантизму потрібна безліч умов. Однією з них є готовність протестантів взяти на себе «тягар змін».

Висновки. Переваги протестантської економіки є важливим для сучасного людства, яке опинилося в ситуації

невизначеності. У протестантській економіці слід всіляко пропагувати підприємства, засновані на вірі в моральність, милосердя, чесну працю. Взаємозв'язок між сформованими системами соціально-економічних цінностей та розвитком протестантської економіки очевидний.

Протестантизм посідає важливе місце у культурі мільйонів людей. Воно активно впливало на: зміни у формах господарювання, державному устрої, системі освіти, моделі державно-професійних відносин, сфері суспільно-політичного життя; формування життєвого устрою та психологію різних верств населення.

Протестантська церква займається господарською діяльністю, а також надає цій діяльності богословського оформлення щодо соціальної природи. Церковна соціальна діяльність має бути спрямована на пошук шляхів трансформації всього суспільства відповідно до моральних норм буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдей О. В. Формирование экономических ценностей и экономического поведения. *Экономика, христианство и социальные институты: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (г. Минск, 28–29 января 2017 г.) Минск, 2017. С. 21–22.
2. Барнет Д. Богатство начинается с Бога: Библейское учение о собственности. СПб.: Мирт, 1997, 336 с.
3. Бен-Баверн О. Капитал и процент. Т. 1 Избранные труды о ценности, проценте и капитале. М.: Эксмо, 2009. С. 282–284.
4. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Избранные произведения / пер. с нем.; сост. общ. ред. и послесловие Ю. Н. Давыдова: предисл. П. П. Гайдено. М.: Прогресс, 1990. 808 с. (Социолог. Мысль Запада).
5. Даруэлл С. Начала морали: добродетель, закон, обязанность / пер. Р. Г. Апресяна. *Этическая мысль*. 2017. Т. 1. № 1. С. 18–47.
6. Дубянский А. Н. Культурный аспект ростовщичества и процента. *Journal of institutional studies (журнал институциональных исследований)*. 2012. Т. 4. № 4. С. 33–42.
7. Капинос Р. В. Особенности модели сучасної релігійної економіки. *Економіка*. 2009. Вип. 9. С. 132–135.
8. Лемещенко П. С., Голубев К. И. Трудовой характер материальных благ и постсекулярное общество. *Философия хозяйства*. 2014. № 1. С. 159–167.
9. Лукин С. В. Труд в христианской доктрине. *Oiconomos: Journal of Social Market Economy*. 2015. No. 1 (2). P. 41–60.
10. Коваль Т. Б. «Тяжкое благо» Христианская этика труда. Православие, католицизм, протестантизм. Опыт сравнительного анализа. М.: ИЭА РАН, 1994. С. 19.
11. Терещенко Н. А., Шатунова Т. М. Уроки протестантской этики в условиях посткапитализма. *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2016. С. 1185–1194.

REFERENCES

- Avdey, O. V. "Formirovaniye ekonomicheskikh tsennostey i ekonomicheskogo povedeniya" [Formation of Economic Values and Economic Behavior]. *Ekonomika, khristianstvo i sotsialnyye instituty*. Minsk, 2017. 21–22.

Barnet, D. *Bogatstvo nachinayetsia s Boga: Bibleyskoye ucheniye o sobstvennosti* [Wealth Begins with God: Biblical Doctrine of Ownership]. St. Petersburg: Mirt, 1997, 336 c.

Ben-Bavern, O. *Kapital i protsent. T. 1: Izbrannyye trudy o tsennosti, protsente i kapitale* [Capital and Interest. Vol. 1: Selected Works on Value, Interest and Capital]. Moscow: Eksmo, 2009.

Daruell, S. "Nachala morali: dobrodetel, zakon, obyazannost" [Principles of Morality: Virtue, Law, Duty]. *Eticheskaya mysl*, vol. 1, no. 1 (2017): 18-47.

Dubyanskiy, A. N. "Kulturnyy aspekt rostvovshchichestva i protsenta" [The Cultural Aspect of Usury and Interest]. *Journal of institutional studies (zhurnal institutsionalnykh issledovaniy)*, vol. 4, no. 4 (2012): 33-42.

Kapynos, R. V. "Osoblyvosti modeli suchasnoi relihiinoi ekonomiky" [Features of the Model of Modern Religious Economy]. *Ekonomika*, no. 9 (2009): 132-135.

Koval, T. B. «Tyazhkoye blago» *Khristianskaya etika truda. Pravoslaviye, katolitsizm, protestantizm. Opyt sravnitel'nogo analiza* [«Grievous Blessing» Christian Work Ethic. Orthodoxy, Ca-

tholicism, Protestantism. Benchmarking Experience]. Moscow: IEA RAN, 1994.

Lemeshchenko, P. S., and Golubev, K. I. "Trudovoy kharakter materialnykh blag i postsekulyarnoye obshchestvo" [Labor Nature of Material Goods and Post-secular Society]. *Filosofiya khozyaystva*, no. 1 (2014): 159-167.

Lukin, S. V. "Trud v khristianskoy doktrine" [Labor in Christian Doctrine]. *Oiconomos: Journal of Social Market Economy*, no. 1(2) (2015): 41-60.

Tereshchenko, N. A., and Shatunova, T. M. "Uroki protestantskoy etiki v usloviyakh postkapitalizma" [Lessons from Protestant Ethics in Post-Capitalism]. *Uchenyye zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnyye nauki* (2016): 1185-1194.

Veber, M. "Protestantskaya etika i dukh kapitalizma" [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. In *Izbrannyye proizvedeniya*. Moscow: Progress, 1990.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2022 р.